

Argumentatie

Het analyseren, beoordelen en
houden van betogen

Noordhoff

F.H. van Eemeren &
A.F. Snoeck Henkemans

7^e editie

Argumentatie

Standpunt

Een wiel, dat draait. Ik niet, ik stuntel op twee benen en noem dat Lopen, Gaan. Sta ik toevallig stil, dan heet dat het standpunt dat ik inneem.

– J. A. Emmens, Autobiografisch woordenboek

Argumentatie

Het analyseren, beoordelen en
houden van betogen

Frans van Eemeren

Francisca Snoeck Henkemans

Ontwerp omslag: G2K Creative Agency (Groningen-Amsterdam)

Omslagillustratie: iStockphoto 1474960213

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff bv, Afdeling Hoger onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

*De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie.
Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie
of uitgever ontleen.*

0 / 24

© 2024 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, The Netherlands

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining niet toegestaan.

All rights reserved. Text and data mining not permitted.

ISBN(ebook) 978-90-01-03873-1

ISBN 978-90-01-03870-0

NUR 810

Woord vooraf bij de zevende editie

Argumentatie verschaft een inleiding in het analyseren, beoordelen en houden van mondelinge en schriftelijke betogen. De 'pragma-dialectische' argumentatieleer die hier wordt uiteengezet, is in de afgelopen decennia ontwikkeld aan de Universiteit van Amsterdam. In deze benadering wordt ervan uitgegaan dat argumentatie erop gericht is een verschil van mening op een redelijke manier tot een oplossing te brengen.

Argumentatie wordt in deze argumentatieleer in de context geplaatst van een expliciete of impliciete discussie tussen twee partijen die een verschillende positie innemen in een verschil van mening. De onderwerpen die worden besproken zijn het identificeren van meningsverschillen, het expliciteren van 'verzwegen' argumenten en standpunten, het analyseren van de 'argumentatiestructuur' van een betoog, het determineren van de 'argumentatieschema's' die ten grondslag liggen aan de verschillende typen argumentatie die in het betoog worden gebruikt, het beoordelen van de 'deugdelijkheid' van argumentatie en het herkennen van verschillende soorten 'drogredenen' die in een betoog of discussie kunnen voorkomen. Ook wordt aandacht besteed aan het 'strategisch manoeuvreren' dat in mondelinge en schriftelijke gedachtewisselingen plaatsvindt en aan de specifieke vereisten waarmee in de verschillende soorten argumentatieve praktijken bij het strategisch manoeuvreren rekening moet worden gehouden.

Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een korte samenvatting en enkele verwijzingen naar relevante achtergrondliteratuur. Aan het eind van het boek zijn oefeningen opgenomen die de lezer in staat stellen om zich de inzichten die in de verschillende hoofdstukken naar voren zijn gebracht eigen te maken en in praktijk te brengen.

Argumentatie is de opvolger van de leerboeken *Het analyseren van een betoog*, *Drogredenen* en *Argumenteren* van F. H. van Eemeren, R. Grootendorst en T. Kruijer. Met behulp van het constructieve commentaar dat wij op deze boeken en de zes eerdere edities van *Argumentatie* van collega's, cursisten en studenten hebben ontvangen, hebben wij opnieuw een groot aantal verbeteringen kunnen aanbrengen in de presentatie van de verschillende soorten inzichten. In deze nieuwe editie, die we met zijn tweeën hebben voorbereid, is de uitleg op sommige punten uitgebreid en verder verduidelijkt. Daarnaast is een aantal oefeningen en opdrachten geactualiseerd. Ook hebben we de begrippenlijst en de andere overzichten aan het eind van het boek bijgewerkt.

Wij danken iedereen die ons bij het verbeteren van dit boek geholpen heeft, in het bijzonder dr. Bart Garssen van de Universiteit van Amsterdam.

Amsterdam, januari 2024

Frans van Eemeren en Francisca Snoeck Henkemans

Inhoud

Inleiding 11

1 Standpunten en verschillen van mening 15

- 1.1 Expliciete en impliciete verschillen 16
- 1.2 Positieve en negatieve standpunten 17
- 1.3 Standpunten en uitingen van twijfel 17
- 1.4 Typen verschillen van mening 20
- 1.5 Hoofd- en subverschillen 21
- 1.6 Presentatie standpunten en twijfel 22
- Samenvatting 25
- Achtergrondliteratuur 26

2 Argumenteren en discussiëren 29

- 2.1 Oplossen verschil van mening 30
- 2.2 Discussiefasen redelijke gedachtewisseling 31
- 2.3 Analyseren met ideaalmodel kritische discussie 32
- 2.4 Betoog als onderdeel impliciete discussie 34
- Samenvatting 38
- Achtergrondliteratuur 39

3 Presentatie van argumentatie 41

- 3.1 Identificatie van standpunten 42
- 3.2 Indicatoren van argumentatie 43
- 3.3 Aanwijzingen in de context 45
- 3.4 Andere hulpmiddelen bij interpreteren 46
- 3.5 Argumentatie, verklaring, toelichting, uitleg 47
- 3.6 Maximaal argumentatieve interpretatie 48
- Samenvatting 50
- Achtergrondliteratuur 51

4 Verzwegen standpunten en argumenten 53

- 4.1 Verzwegen onderdelen betoog 54
- 4.2 Algemene spelregels communicatie 55
- 4.3 De spelregels als correctheidsvoorwaarden 57
- 4.4 Overtredingen van de spelregels 58
- 4.5 Varianten van indirectheid 59
- 4.6 Expliciteren van verzwegen standpunten 60

- 4.7 Expliciteren van verzwegen argumenten 62
- 4.8 Verzwegen argumenten in context 63
 - Samenvatting 65
 - Achtergrondliteratuur 66

- 5 De argumentatiestructuur 69**
 - 5.1 Enkelvoudige argumentatie 70
 - 5.2 Combinaties van enkelvoudige argumentaties 70
 - 5.3 Onderschikkende, nevenschikkende, meervoudige argumentatie 73
 - 5.4 Notatie argumentatiestructuur 75
 - 5.5 Presentatie van complexe argumentatie 79
 - 5.6 Maximaal argumentatieve analyse 81
 - 5.7 Verzwegen argumenten in complexe argumentatie 83
 - 5.8 Analytisch overzicht 85
 - Samenvatting 87
 - Achtergrondliteratuur 88

- 6 Deugdelijkheid van argumentatie 91**
 - 6.1 Beoordeling van een betoog 92
 - 6.2 Argumentatieschema's van verschillende argumentatietypen 95
 - 6.3 Argumentatie gebaseerd op kentekenrelatie 96
 - 6.4 Argumentatie gebaseerd op vergelijkingsrelatie 100
 - 6.5 Argumentatie gebaseerd op causale relatie 103
 - Samenvatting 107
 - Achtergrondliteratuur 108

- 7 Regel 1-5 redelijke gedachtewisseling 111**
 - 7.1 Drogredenen als overtredingen discussieregels 112
 - 7.2 De vrijheidsregel (1) 113
 - 7.3 De verdedigingsplichtregel (2) 118
 - 7.4 De standpuntregel (3) 121
 - 7.5 De relevantieregel (4) 124
 - 7.6 De verzwegen-argumentregel (5) 128
 - Samenvatting 130
 - Achtergrondliteratuur 131

- 8 Regel 6-10 redelijke gedachtewisseling 133**
 - 8.1 Voldoende verdediging standpunt 134
 - 8.2 De uitgangspuntregel (6) 134
 - 8.3 De geldigheidsregel (7) 137
 - 8.4 De argumentatieschemaregel (8) 139
 - 8.5 De afsluitingsregel (9) 142
 - 8.6 De taalgebruiksregel (10) 144
 - Samenvatting 149
 - Achtergrondliteratuur 150

9	Strategisch manoeuvreren	153
9.1	Combineren redelijkheid en effectiviteit	154
9.2	Dialectisch en retorisch perspectief	155
9.3	Drie aspecten strategisch manoeuvreren	156
9.4	Argumentatieve strategieën	159
9.5	Drogredenen als ontsparingen strategisch manoeuvreren	162
	Samenvatting	165
	Achtergrondliteratuur	166
10	Conventionalisering communicatieve activiteitstypen	169
10.1	Institutioneel bepaalde communicatieve activiteitstypen	170
10.2	Argumentatieve karakterisering communicatief activiteitstype	172
10.3	Institutionele voorwaarden strategisch manoeuvreren	175
10.4	Contextuele differentiatie kritische vragen	177
	Samenvatting	180
	Achtergrondliteratuur	181
11	Schriftelijke betogen	183
11.1	Redelijkheid en effectiviteit basisvoorwaarden	184
11.2	Analytisch overzicht als hulpmiddel	185
11.3	Objectiverende en geëngageerde argumentatieve stijl	188
11.4	Bewaken van de redelijkheid	191
11.5	Bevorderen van de effectiviteit	196
	Samenvatting	205
	Achtergrondliteratuur	206
12	Mondelinge betogen en discussies	209
12.1	Twee vormen van mondelinge gedachtewisseling	210
12.2	Vorbereiding mondeling betoog	211
12.3	Houden mondeling betoog	214
12.4	Vorbereiding op een discussie	216
12.5	Deelnemen aan een discussie	218
	Samenvatting	221
	Achtergrondliteratuur	222
	Oefeningen per hoofdstuk	224
	Controlerende toets	304
	Antwoorden controlerende toets	309
	Begrippenlijst	312
	Overzicht discussieregels en drogredenen	317
	Literatuur over argumentatie	322
	Over de auteurs	325
	Illustratieverantwoording	326
	Register	327

Inleiding

Dit boek gaat over het gebruik van argumentatie als middel om verschillen van mening op te lossen. Verschillen van mening doen zich zowel voortdurend voor in persoonlijke contacten met anderen als in functionele contacten in werksituaties en diverse andere soorten maatschappelijke activiteiten. Soms gaan ze over iets belangrijks, soms over zaken van minder belang. Ze kunnen mondeling tot uiting komen in een gesprek, een publiek debat of een toespraak, maar ook schriftelijk in een artikel, een essay of een ingezonden brief.

In al deze gevallen is het naar voren brengen van argumentatie een poging om een verschil van mening op een redelijke manier uit de wereld te helpen. Het naar voren brengen van argumentatie om een standpunt te verdedigen betekent altijd dat er, zij het niet altijd expliciet, een discussie wordt aangegaan met iemand die het niet met dat standpunt eens is.

Argumentatie is goeddeels een verbale activiteit, die zowel mondeling kan worden uitgevoerd als schriftelijk. Het is tevens een sociale activiteit: wie argumenteert, richt zich per definitie tot iemand anders. Argumentatie is ook een rationele activiteit, die erop gericht is een standpunt aanvaardbaar te maken voor iemand die zich opstelt als een redelijke beoordelaar. Door in de argumentatie een constellatie van *proposities* (uitspraken waarin iets over iets of iemand gezegd wordt) naar voren te brengen die het standpunt dat ter discussie staat moet rechtvaardigen, probeert de spreker of schrijver deze redelijke beoordelaar te overtuigen van de aanvaardbaarheid van het standpunt. In de volgende definitie worden de onderscheiden kenmerken van argumentatie op een beknopte manier samengebracht:

Argumentatie is (het resultaat van) een verbale, sociale en rationele activiteit die erop gericht is een redelijke beoordelaar te overtuigen van de aanvaardbaarheid van een standpunt door een constellatie van proposities naar voren te brengen die ter rechtvaardiging van dat standpunt dient.

In deze definitie verwijst de term *argumentatie* niet alleen naar het proces van argumentatie als activiteit, maar ook naar het argumentatieve product dat daarvan het resultaat is. Anders dan in de logica gewoonlijk gebeurt met redeneringen, wordt argumentatie in de argumentatieleer niet alleen bekeken als het product van een rationeel redeneerproces, maar ook als een onderdeel van de communicatie en interactie waarin argumentatie in de praktijk naar voren wordt gebracht. Daarom komen er in de argumentatieleer een aantal 'pragmatische' vragen aan de orde aangaande de verbale,

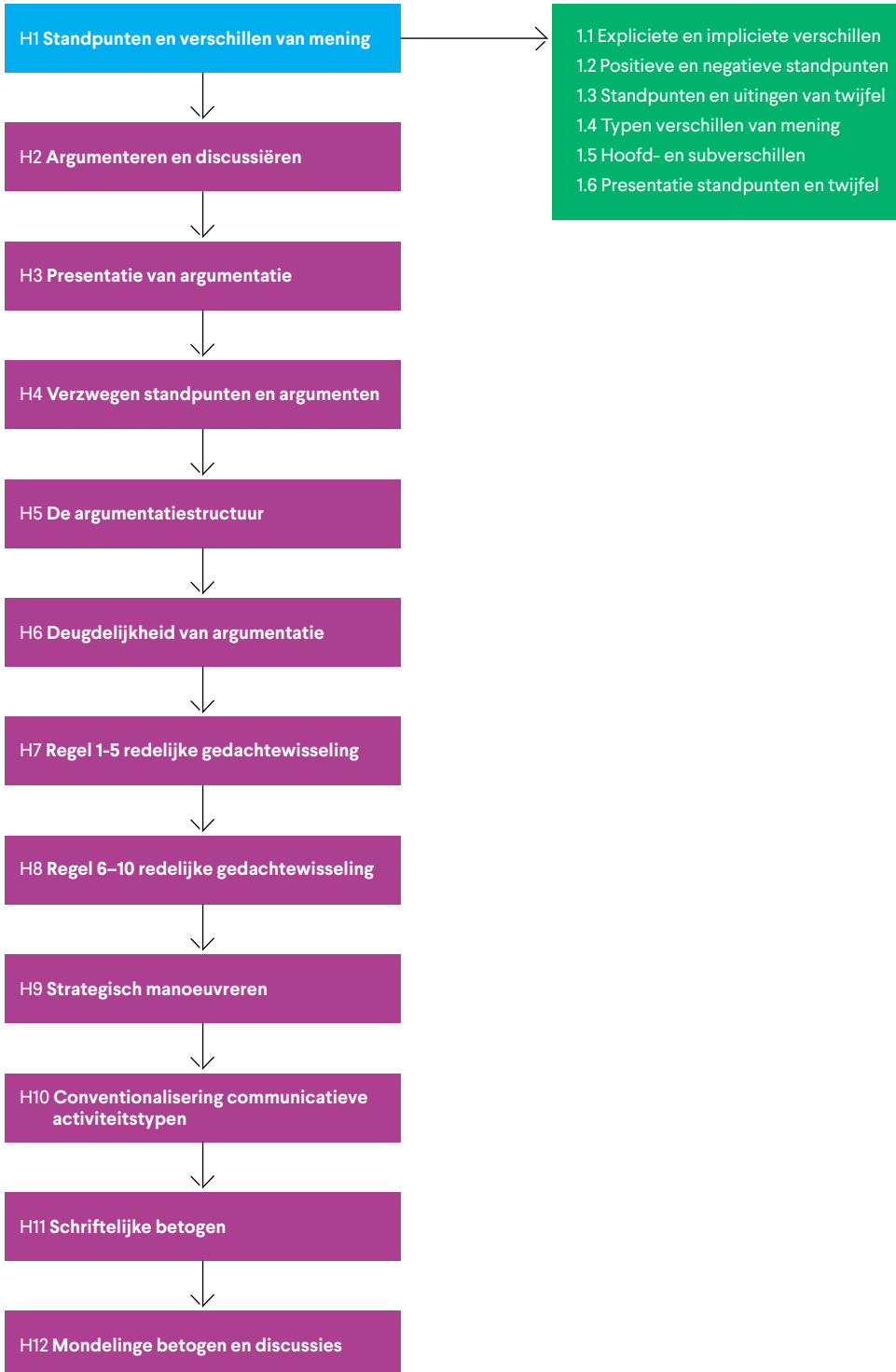
situationele en institutionele context die in de logica buiten beschouwing blijven: Hoe is de argumentatie precies verwoord? Tot wie is de argumentatie gericht? In wat voor situatie wordt de argumentatie naar voren gebracht? Tegen welke institutioneel geconventionaliseerde achtergrond speelt het argumentatieve proces zich af? In deze argumentatieleer wordt rekening gehouden met alle factoren die van invloed zijn op de redelijkheid en de effectiviteit van argumentatie.

Wie argumenteert maakt altijd – zij het veelal impliciet – aanspraak op redelijkheid. Maar uiteraard betekent dit niet dat elke argumentatie die naar voren wordt gebracht ook werkelijk redelijk is. In de praktijk blijkt er met de argumentatie van alles mis te kunnen zijn, net als met de andere zetten die in het argumentatieve proces worden gedaan. Met behulp van de argumentatieleer kan worden nagegaan in hoeverre de verschillende argumentatieve zetten aan de deugdelijkheidscriteria voldoen die in een redelijke discussie in acht dienen te worden genomen. Naast een *descriptieve dimensie*, waarin de nauwe verbinding met de argumentatieve werkelijkheid tot uitdrukking komt, heeft de argumentatieleer ook een *normatieve dimensie*. In de methode voor het analyseren, beoordelen en houden van betogen die in dit boek wordt gepresenteerd, zijn deze twee dimensies op een systematische manier met elkaar geïntegreerd.

De didactische aanpak in dit boek houdt in dat geprobeerd wordt om de gebruikers stap voor stap de inzichten bij te brengen die nodig zijn om de verschillende taken die bij het analyseren, beoordelen en houden van een betoog moeten worden uitgevoerd goed te kunnen verrichten en zelf verder te kunnen reflecteren op de problemen die zich hierbij voordoen. Daarbij wordt ook inzicht verschaft in de rol van strategisch manoeuvreren in de verschillende soorten argumentatieve praktijken bij het streven om tegelijkertijd redelijk en effectief te zijn. Na elk hoofdstuk wordt de behandelde stof nog eens kort samengevat. Ook worden er verwijzingen gegeven naar de theoretische achtergrondliteratuur bij het besprokene en andere relevante literatuur. Na het laatste hoofdstuk zijn er oefeningen en opdrachten opgenomen waarmee de lezer zich de behandelde leerstof verder eigen kan maken. Achterin het boek zijn een gedetailleerd register opgenomen, een begrippenlijst, een overzicht van de behandelde discussieregels en drogredenen en een algemene literatuurlijst. Ook is daar een controlerende toets te vinden met de bijbehorende antwoorden.

Op de website www.studiemeister.noordhoff.nl staan extra oefeningen en aanvullend materiaal. De antwoorden op de vragen uit de oefeningen zijn voor de docenten beschikbaar op de website. De site bevat ook adviezen voor de behandeling van de stof, extra oefeningen en voorbeelden van tentamens. Voor studenten is er nog meer oefenmateriaal voorhanden.

Standpunten en verschillen van mening

De analyse van een betoog of discussie begint met het identificeren van het verschil van mening waar het betoog of de discussie om draait. Om van een verschil van mening te kunnen spreken, moet er altijd iemand zijn die een standpunt inneemt en iemand die op zijn minst twijfelt of dit standpunt aanvaardbaar is. In dit hoofdstuk worden eerst de begrippen standpunt en uiting van twijfel besproken en daarna de verschillende soorten meningsverschillen die aanleiding kunnen geven tot een betoog of discussie. Omdat standpunten en uitingen van twijfel de bouwstenen vormen van verschillen van mening, wordt dit hoofdstuk afgesloten met een overzicht van woorden en uitdrukkingen die een aanwijzing kunnen zijn dat er sprake is van een standpunt of van twijfel.

1

- 1.1 Expliciete en impliciete verschillen 16
- 1.2 Positieve en negatieve standpunten 17
- 1.3 Standpunten en uitingen van twijfel 17
- 1.4 Typen verschillen van mening 20
- 1.5 Hoofd- en subverschillen 21
- 1.6 Presentatie standpunten en twijfel 22

1.1 Expliciete en impliciete verschillen

Mensen verschillen nogal eens van mening. Dat is niets bijzonders. Wel is het in veel situaties ongebruikelijk dat ze het laten bij de constatering dat ze van mening verschillen. Vaak kan dat ook niet, of is het in elk geval niet verstandig. Dan moet er geprobeerd worden om het verschil van mening tot een oplossing te brengen.

Er is sprake van een verschil van mening, zodra er een standpunt is dat niet door iedereen volledig gedeeld wordt. Dit is al het geval als iemand een standpunt naar voren heeft gebracht en een ander erover twijfelt of dit standpunt aanvaardbaar is. Die ander hoeft dan nog niet eens het tegengestelde standpunt in te nemen:

Paula: 'Volgens mij zouden ze in het onderwijs veel meer aandacht aan schrijven en spreken moeten besteden.'

Anton: 'Ik weet het niet, ik heb er eigenlijk nooit zo over nagedacht.'

Bij een verschil van mening zijn altijd twee partijen betrokken. De ene partij verkondigt een standpunt en de andere twijfelt eraan. Of gaat, zoals in de praktijk heel gewoon is, nog een stapje verder en verwerpt het standpunt:

Paula: 'Volgens mij zouden ze in het onderwijs veel meer aandacht aan schrijven en spreken moeten besteden.'

Peter: 'Wat een onzin, daar wordt al meer dan genoeg aandacht aan besteed.'

In dit voorbeeld is het verschil van mening expliciet: zowel het standpunt als de kritiek daarop wordt uitdrukkelijk onder woorden gebracht. Maar zo hoeft het niet altijd te gaan. Vaak blijft het verschil van mening impliciet. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer maar een van beide partijen aan het woord komt, zoals in veel schriftelijke communicatie. De twijfel van de andere partij wordt dan in de gedachtewisseling als het ware voorondersteld:

Paula: 'In het onderwijs zou veel meer aandacht aan schrijven en spreken moeten worden besteed, want met de schriftelijke en mondelinge uitdrukkingsvaardigheid van studenten is het slecht gesteld. Bovendien besteden wij in verhouding tot het buitenland belachelijk weinig tijd aan dergelijke vaardigheden.'

Dat Paula ervan uitgaat dat haar standpunt niet meteen door iedereen wordt aanvaard, blijkt duidelijk uit het feit dat ze er argumenten voor geeft. Het is natuurlijk mogelijk dat dit een onjuiste vooronderstelling is van Paula en dat er helemaal geen verschil van mening bestaat tussen haar en de lezer. Dan zijn die argumenten overbodig.

1.2 Positieve en negatieve standpunten

Bij een verschil van mening worden er twee verschillende posities ingenomen ten aanzien van een bepaalde kwestie. De kwestie die de inzet vormt van het verschil van mening kan worden weergegeven in de vorm van een *propositie*. Een propositie kan naar voren worden gebracht in een feitelijke constatering ('Het bioscoopbezoek is dit jaar met drie procent afgenomen'), maar ook bijvoorbeeld in een voorspelling ('Een goede beheersing van het Engels zal bij sollicitaties een steeds belangrijker eis worden'), een oordeel ('Amsterdam is de schoonste stad van Europa') of een aanbeveling ('Je moet op wijnvlekken meteen zout strooien').

De positie die in een standpunt ten opzichte van een propositie wordt ingenomen kan positief, negatief of neutraal zijn en deze positie bepaalt of er sprake is van een positief standpunt, een negatief standpunt of van een houding die geen standpunt is (en ook wel aangeduid wordt als een 'nul'-standpunt).

Peter, Paula en Alied nemen ieder een verschillende positie in ten opzichte van de propositie dat homeopathie kwakzalverij is:

Peter: 'Volgens mij is homeopathie kwakzalverij.'

Paula: 'Volgens mij is homeopathie geen kwakzalverij.'

Alied: 'Ik weet niet of homeopathie wel of geen kwakzalverij is.'

In dit voorbeeld heeft Peter zich positief gebonden aan de propositie dat homeopathie kwakzalverij is; hij neemt een positief standpunt in ten opzichte van deze propositie. Paula heeft zich negatief aan dezelfde propositie gebonden en neemt daarom een negatief standpunt in. Alied heeft zich op geen enkele manier aan de propositie gebonden; misschien weet ze nog niet zeker wat ze er precies van moet vinden. Zij twijfelt zowel aan het positieve als aan het negatieve standpunt en neemt dus (vooralsnog) een neutrale positie in, een 'nul'-standpunt.

Bij een verschil van mening is er altijd op zijn minst iemand die een positief of een negatief standpunt inneemt en iemand die twijfelt aan dit positieve of negatieve standpunt. Als de twijfelaar zelf een negatief standpunt tegenover het positieve standpunt stelt of een positief standpunt tegenover het negatieve standpunt, wordt het verschil van mening al meteen ingewikkelder.

1.3 Standpunten en uitingen van twijfel

Omdat mensen overal een mening over kunnen hebben, kunnen ze standpunten innemen over de meest uiteenlopende proposities. Zo kan iemand vinden dat zijn vrouw beter geen permanent had kunnen nemen, maar kan hij ook het standpunt huldigen dat de schotkracht van een

zaalhandballer vergroot wordt door met een extra lichte bal te trainen of van mening zijn dat fysiotherapie onder de basisverzekering hoort te vallen.

Of een propositie nu betrekking heeft op een betrekkelijk eenvoudige materie of juist op een bijzonder ingewikkelde, er kan over de betreffende propositie altijd een standpunt worden ingenomen:

- [1] Volgens mij was haar hoed groen.
- [2] Het is niet zo dat een Engelse mijl hetzelfde is als twee kilometer.
- [3] Ramsey Nasr is naar mijn mening onze beste dichter.
- [4] De Franse literatuur is niet zo boeiend.
- [5] Ik acht het uitgesloten dat de economische ideeën van Piketty tegenstrijdig zullen blijken te zijn.
- [6] De Engelse wals ligt haar beter dan de Weense.
- [7] Ik vind niet dat we nu opeens moeten gaan sparen.
- [8] Het is niet zo dat de kwantumtheorie bevestigd wordt door de relativiteitstheorie.

De proposities waarover standpunten worden ingenomen, kunnen niet alleen behoorlijk variëren qua onderwerp, maar ook qua reikwijdte. Een propositie kan op iedereen of op alle onderdelen van een geheel slaan, maar kan ook alleen op specifieke aspecten of individuen betrekking hebben. En ook de kracht waarmee over een propositie een standpunt naar voren wordt gebracht, kan variëren. Een stelling kan met volstrekte zekerheid geponeerd worden, maar een standpunt kan ook neerkomen op een voorzichtige veronderstelling. Er zijn bij standpunten over proposities dus diverse gradaties van kracht en reikwijdte:

- [9] Ik ben er zeker van dat alle mensen angst kennen.
- [10] Ik vermoed dat alle mensen angst kennen.
- [11] Het is waarschijnlijk dat zinkgebrek bij sommige mannen de seksuele ontwikkeling vertraagt.
- [12] Het is onwaarschijnlijk dat alle woorden vertaalbaar zijn.
- [13] Ik veronderstel dat ook intelligente mensen wel eens iets doms denken.
- [14] Je moet een rekenfout hebben gemaakt.
- [15] Het lijkt geen twijfel dat iedereen iemand nodig heeft.
- [16] Het lijkt geen twijfel dat sommigen het heel goed alleen af kunnen.

Een standpunt hoeft niet op slechts één propositie betrekking te hebben, maar kan ook op meer proposities tegelijk slaan. Die proposities houden dan in de regel wel nauw verband met elkaar. Soms komt dit verband tot uitdrukking doordat ze met behulp van verbindingswoorden zoals

en en *maar* met elkaar verbonden worden of gezamenlijk in één zin zijn weergegeven:

- [17] Ik vind het onaanvaardbaar dat jij zonder mij iets te vragen mijn kamer binnendringt, boeken uit mijn kast haalt en die vervolgens ook nog aan iemand anders uitleent.
- [18] Mij lijkt dat het niet echt noodzakelijk is om bij elke maaltijd vitamine B-complex en C in pilvorm in te nemen, maar dat het voldoende is om eens per week of zelfs nog iets minder vaak de vitaminen A en D te nemen en alleen af en toe de vitaminen B-complex en C.

Bij een positief standpunt zijn het standpunt dat wordt ingenomen en de propositie waarop het standpunt betrekking heeft dikwijls niet goed van elkaar te onderscheiden ('Zussen zijn gezellig'). Ze worden in één uitspraak weergegeven en het positieve karakter van het standpunt wordt veelal niet nog eens apart benadrukt. Desgewenst kan dit natuurlijk wel gebeuren:

- [19] Mijn standpunt is dat het wel degelijk zo is dat mannen kleiner zijn dan vrouwen.
- [20] Net als Andree, vind ik dat christendom en doemdenken onverenigbaar zijn.

De grens tussen een negatief standpunt en een uiting van twijfel is niet altijd even scherp te trekken. Een voorzichtig geformuleerd negatief standpunt kan aardig in de buurt komen van louter twijfel. Omgekeerd kan een uiting die op het eerste gezicht twijfel lijkt uit te drukken, bij nader inzien toch een negatief standpunt blijken te zijn. Omdat mensen uit beleefdheid doorgaans liever niet zo duidelijk laten merken dat ze het ergens niet mee eens zijn, komt dit laatste zelfs geregeld voor. Er bestaat een duidelijke neiging om een negatief standpunt te presenteren als een uiting van twijfel:

Ik vraag me af of dat wel zo'n goed idee is.

Uitingen van twijfel mogen in allerlei opzichten nogal eens op negatieve standpunten lijken, het naar voren brengen van een negatief standpunt heeft wel heel andere consequenties. Iemand die in reactie op een positief standpunt een negatief standpunt naar voren brengt, heeft zich daarmee in principe verplicht om, als daar aanleiding toe is, dit tegengestelde standpunt te verdedigen, terwijl iemand die alleen maar van twijfel blijk heeft gegeven nergens aan gehouden kan worden. Bij het analyseren van een betoog of discussie moet daarom steeds zo zorgvuldig mogelijk worden nagegaan of iemand die aarzeling uitdrukt om een standpunt te aanvaarden alleen maar twijfelt of geacht mag worden een tegengesteld standpunt naar voren te hebben gebracht.

1.4 Typen verschillen van mening

Het eenvoudigste type verschil van mening bestaat uit een standpunt dat op twijfel stuit – dit is de *basisvorm* van een verschil van mening. Aangezien het standpunt positief kan zijn maar ook negatief, zijn er van deze basisvorm twee varianten:

[1] Peter: 'Nederlandse mannen zijn niet romantisch.'
Alied: 'Dat weet ik eigenlijk nog zo net niet.'

[2] Peter: 'Nederlandse mannen zijn romantisch.'
Alied: 'Is dat zo?'

Omdat een verschil van mening van de basisvorm op slechts één propositie betrekking heeft, heet het *enkelvoudig*. Omdat er ten opzichte van deze propositie niet meer dan één (positief of negatief) standpunt ingenomen (en in twijfel getrokken) wordt, heet een verschil van mening van de basisvorm daarnaast ook *niet-gemengd*. Er is immers maar één partij die een verdedigingsplicht voor een standpunt op zich heeft genomen. Naast niet-gemengd enkelvoudige verschillen van de basisvorm, zijn er ook *meervoudige* en *gemengde* verschillen van mening. En die kunnen op hun beurt weer op allerlei manieren gecombineerd zijn tot gemengd meervoudige verschillen van mening.

Bij een meervoudig verschil van mening wordt er ten opzichte van meer dan één propositie een standpunt ingenomen. Een meervoudig verschil van mening ontstaat bijvoorbeeld als iemand tegelijk twee of drie met elkaar samenhangende dingen of een heleboel verschillende dingen ter discussie stelt, bijvoorbeeld door in één keer over een hele serie zaken een mening uit te spreken of een standpunt te uiten over een ingewikkelde theorie of een plan dat uit diverse onderdelen bestaat. Zodra er over meer proposities zowel een standpunt als twijfel wordt geuit, is het verschil van mening meervoudig:

Peter: 'Nederlandse mannen zijn niet romantisch, en ook niet spiritueel, maar ze zijn wel betrouwbaar.'
Alied: 'Dat weet ik allemaal niet zo precies hoor.'

Bij een gemengd verschil van mening worden er ten opzichte van dezelfde propositie tegengestelde standpunten ingenomen. De ene partij brengt een positief standpunt naar voren en de andere stelt daar een negatief standpunt tegenover – of omgekeerd. Dit houdt in dat er op een standpunt, in plaats van alleen met twijfel, met een tegengesteld standpunt wordt gereageerd:

Peter: 'Nederlandse mannen zijn niet romantisch.'
Alied: 'Dat ben ik niet met je eens.'

Het naar voren brengen van een tegengesteld standpunt impliceert altijd dat er daarmee tegelijk ook twijfel wordt geuit aan het standpunt van de andere partij. Als dat andere standpunt al aanvaard werd, en er dus helemaal geen sprake is van twijfel, zou het immers geen zin hebben om een tegengesteld standpunt naar voren te brengen.

Alle meer complexe verschillen van mening, zoals verschillen waarin tegengestelde standpunten worden ingenomen, kunnen geanalyseerd worden als een combinatie van meningsverschillen van de basisvorm. Zo bestaat het volgende gemengd enkelvoudige verschil uit twee verschillen van mening van de basisvorm:

Peter: 'Jij reageert altijd veel te snel.'

Alied: 'Helemaal niet!'

Het eerste basisverschil wordt gevormd door Peters positieve standpunt ten opzichte van de propositie 'Alied reageert altijd veel te snel' en Alieds twijfel aan dit standpunt; het tweede basisverschil door Alieds negatieve standpunt ten opzichte van de propositie 'Alied reageert altijd veel te snel' en Peters twijfel aan dit standpunt.

Om duidelijk te maken hoe een verschil van mening precies in elkaar zit, moeten complexe verschillen van mening in de analyse altijd herleid worden tot specifieke combinaties van verschillen van mening van de basisvorm. Uitgaande van de verschillende combinatiemogelijkheden, kunnen er vier typen verschil van mening worden onderscheiden, die op twee manieren (wat betreft hun gemengde of niet-gemengde karakter en wat betreft hun enkel- of meervoudigheid) verschillen in complexiteit:

- 1 niet-gemengd enkelvoudige verschillen (de basisvorm)
- 2 gemengd enkelvoudige verschillen
- 3 niet-gemengd meervoudige verschillen
- 4 gemengd meervoudige verschillen

1.5 Hoofd- en subverschillen

Bij het oplossen van een verschil van mening ontstaan vaak nieuwe geschilpunten doordat de argumentatie die ter verdediging van een standpunt wordt aangevoerd zelf ook weer op twijfel of tegenspraak stuit. Bij het identificeren van een verschil van mening moet daarom onderscheid gemaakt worden tussen het *hoofdverschil* en de eventuele *subverschillen* die tijdens de oplossing van het hoofdverschil zijn ontstaan. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van het volgende gesprek:

- Irma: 'Ober, volgens mij is deze soep bedorven.'
 Ober: 'Mevrouw, dat is onmogelijk.'
 Irma: 'Maar kijkt u dan, er drijft gewoon schimmel in.'
 Ober: 'Dat is geen schimmel, dat zijn stukjes broccoli.'
 Irma: 'Nou, ik heb nog nooit zulke vreemde broccoli gezien.'

Het hoofdverschil in dit gesprek heeft betrekking op de propositie 'Deze soep is bedorven' en is hier gemengd enkelvoudig. Tevens is er een (meer-voudig gemengd) subverschil ontstaan over de proposities 'Er drijft schimmel in de soep' en 'Er drijven stukjes broccoli in de soep'.

In de praktijk komt het vaak voor dat het hoofdverschil niet in één keer, maar stap voor stap tot uitdrukking wordt gebracht, zodat pas geleidelijk aan duidelijk wordt waarover de discussianten nu eigenlijk precies van mening verschillen. Ook gebeurt het regelmatig dat hetzelfde standpunt tijdens het oplossingsproces later nog eens op een wat andere manier wordt herhaald. Als de nieuwe formulering nogal afwijkt van de oorspronkelijke, kan het op het eerste gezicht om een heel ander standpunt lijken te gaan – en soms is dat ook inderdaad het geval. Hoewel het ook heel goed anders kan zijn, is het in de regel zo dat de nieuwe formulering eerder het standpunt weergeeft waar het hoofdverschil om draait dan de oorspronkelijke formulering:

- Peter: 'De Fransman is chauvinistisch. Ik bedoel: de meeste Fransen zijn dat. Ik zal aangeven waarom ik dat vind.'

1.6 Presentatie standpunten en twijfel

Er zijn enkele uitdrukkingen met behulp waarvan een standpunt uitdrukkelijk als zodanig kan worden gepresenteerd:

- [1] *Mijn standpunt is dat bij het testen van intelligentie het sociale milieu toch altijd een grote rol blijft spelen.*
 [2] *Wij zijn de mening toegedaan dat men op straat moet kunnen roken.*

Ook de volgende uitdrukkingen verwijzen duidelijk naar standpunten:

- [3] *Ik vind dat mannen en vrouwen elkaar zo veel mogelijk met rust moeten laten.*
 [4] *Mijns inziens was Maria Callas de laatste echte diva.*
 [5] *Volgens mij ligt Tilburg dichterbij Antwerpen dan bij Rotterdam.*
 [6] *Daarom leidt de economische convergentietheorie tot een onjuiste interpretatie van de evolutie in de wereldeconomie.*

- [7] *Ik kan niet anders dan concluderen dat Nederland culinair vol op koers ligt.*
- [8] *Dus moet de wervelkolom wel drie verschillende doelen dienen.*
- [9] *Ergo: het voorstel om alle beroepsaanduidingen te neutraliseren, is een vorm van verwerpelijke taaldwang.*

Soms verschaft de verbale presentatie alleen maar een sterke aanwijzing dat er van een standpunt sprake is:

- [10] *Kortom, dat kan nooit het geval zijn.*
- [11] *Het zit namelijk zo dat Napoleon aan zijn broer een aardige zetbaas dacht te hebben.*
- [12] *Ik meen te mogen stellen dat zinnen in de lijdende vorm altijd moeilijker te begrijpen zijn dan in de bedrijvende.*
- [13] *Het is dan ook niet zo dat sport altijd gezond is.*
- [14] *Waar we het over eens moeten zijn, is dat niemand op zijn eigen houtje iets zal ondernemen.*
- [15] *In Nederland wordt ten onrechte altijd gedacht dat absurdistische toneelstukken op een loodzware manier gespeeld moeten worden.*
- [16] *Het is onzin dat Popper een positivist zou zijn.*
- [17] *Het verdient aanbeveling om een goede reisverzekering af te sluiten.*
- [18] *Zoals ik het zie, denkt hij alleen aan zichzelf.*

En dan zijn er ook nog gevallen waarin het overdreven zou zijn om te zeggen dat de verbale presentatie aangeeft dat er een standpunt naar voren wordt gebracht, maar waarin wel sprake is van een vast patroon dat de interpretatie als standpunt vergemakkelijkt:

- [19] *Je moet niet te veel ineens willen.*
- [20] *Alle archieven zouden openbaar moeten zijn.*
- [21] *Demagogie dient vermeden te worden.*
- [22] *Met andere woorden: natuurbeheer zou zich moeten beperken tot nietsdoen.*
- [23] *Alles overwegend, kun je er niet omheen dat we ook in Nederland onmiddellijk werk moeten maken van het bestrijden van stikstof.*
- [24] *Dat is onvoldoende.*
- [25] *Het feit dat je af en toe je rug voelt, is een waarschuwing.*
- [26] *Je mag je nooit totaal aan iemand overleveren.*

Dikwijls is er kennis van de context vereist om te kunnen uitmaken of een uitspraak inderdaad een standpunt is. Of er moet een beroep worden gedaan op achtergrondinformatie.

Twijfel is in de regel nog lastiger te herkennen dan een standpunt, doordat twijfel vaak impliciet blijft. Wel kan uit het feit dat iemand het nodig vindt een standpunt te verdedigen, worden afgeleid dat althans deze betrokkene aanneemt dat de ander daaraan twijfelt of zou kunnen twijfelen. Misschien omdat degene die het standpunt uitte de ander meende te zien fronsen of zich in de ander heeft proberen in te leven en op grond daarvan meent te mogen verwachten dat dit standpunt wel eens op twijfel zou kunnen stuiten.

Hoewel twijfel meestal niet expliciet wordt verwoord, zijn er wel uitdrukkingen die dikwijls gebruikt worden om twijfel aan te geven, zodat aan de aanwezigheid ervan een aanwijzing kan worden ontleend:

- [27] *Ik weet niet of prins Alexander wel zo veel eerbied had voor zijn vader.*
- [28] *Ik ben er niet helemaal zeker van of je inderdaad het gas hebt uitgedaan.*
- [29] *Zou het niet zo kunnen zijn dat het ook een beetje aan haar heeft gelegen?*
- [30] *Eigenlijk snap ik nog niet zo goed dat die stellingen onvereenigbaar zijn.*
- [31] *Ja, het is een beetje moeilijk, maar misschien is het wel niet zo dat dit het best gezamenlijk kan worden gedaan.*
- [32] *Ik moet er nog eens over nadenken of ik vind dat het in dat geval onverantwoord is om de hypotheek over te sluiten.*

Samenvatting

- Een standpunt kan positief zijn of negatief en kan in beide gevallen aanleiding zijn tot een verschil van mening.
- Van een verschil van mening is sprake als het standpunt van de één twijfel ontmoet bij de ander.
- Als de ander niet alleen twijfelt aan de aanvaardbaarheid van een standpunt maar zelf een tegengesteld standpunt inneemt, is het verschil van mening gemengd.
- Als het verschil van mening op meer dan één propositie betrekking heeft, is het verschil meervoudig.
- Als het verschil van mening op maar één propositie betrekking heeft en er alleen sprake is van twijfel, heeft het verschil van mening de basisvorm: niet-gemengd enkelvoudig.
- Bij het analyseren van een betoog of discussie moet eerst worden nagegaan wat het (hoofd)verschil is en hoe dat precies in elkaar zit. Daarna dienen eventuele subverschillen te worden geïdentificeerd.
- Bij het identificeren van verschillen van mening moet van alle aanwijzingen die hiervoor in de presentatie van standpunten en van twijfel te vinden zijn gebruik worden gemaakt.

Achtergrondliteratuur

Op de verschillende soorten meningsverschillen wordt dieper ingegaan in Van Eemeren, F. H., & Grootendorst, R. (1992). *Argumentation, communication and fallacies: A pragma-dialectical perspective* (hoofdstuk 2). Lawrence Erlbaum. Ook worden in dit boek de theoretische achtergronden van de pragma-dialectische benadering uiteengezet.

Voor een vergelijking met andere benaderingen, zoals het 'Toulmin-model', de 'nieuwe retorica', 'informele logica en "kritisch denken"' en 'formele dialectiek', zie Van Eemeren, F. H. (2018). *Argumentation theory: A pragma-dialectical perspective* (pp. 169-184). Springer. Gedetailleerde beschrijvingen van al deze benaderingen zijn te vinden in: Van Eemeren, F. H., Garssen, B., Krabbe, E. C. W., Snoeck Henkemans, A. F., Verheij, B., & Wagemans, J. H. M. (2014). *Handbook of argumentation theory*. Springer.

Zie voor standpunten Houtlosser, P. (2001). Points of view. In: F. H. van Eemeren (Ed.), *Crucial concepts in argumentation theory* (hoofdstuk 2). Amsterdam University Press.

Aan aanwijzingen in de presentatie van standpunten en van twijfel wordt uitgebreid aandacht besteed in Van Eemeren, F. H., Houtlosser, P., & Snoeck Henkemans, A. F. (2005). *Argumentatieve indicatoren in het Nederlands: Een pragma-dialectische studie* (hoofdstuk 3). Rozenberg.

Hoe de presentatie van het standpunt van invloed kan zijn op de overtuigingskracht van het betoog wordt besproken in O'Keefe, D. J. (1997). Standpoint explicitness and persuasive effect: A meta-analytic review of the effects of varying conclusion articulation in persuasive messages. *Argumentation and Advocacy*, 34(1), 1-13.